

РОЗДІЛ ІІІ. ПОЛЬСЬКО-ЛИТОВСЬКА ДОБА ТА ГЕТЬМАНЩИНА

УДК 737.14(474.3)«XVII»

Д.О. Староверов

ДО ПИТАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ РИЗЬКИХ СОЛІДІВ КАРЛА X ГУСТАВА

У статті досліджуються деталі зображення на ризьких солідах Карла X Густава з метою полегшити ідентифікацію цих монет, датування монети з пошкодженою чи не відкарбованою датою, та спростити їх відокремлення від тогочасних наслідувань і підробок.

Ключові слова: ризький солід, пуансон, Карл X Густав, вальцверк.

Економічна експансія Швеції на грошовий ринок Речі Посполитої, яка почалась за часів правління Густава II Адольфа та Христини (незважаючи на всі перепони, які робив уряд Речі Посполитої) [1, 261, 294, 320, 321, 379], тривала і при їх спадкоємцях з династії Пфальц-Цвейбрюккен: Карлі X Густаві та Карлі XI. І в першу чергу це робилося з допомогою дрібного номіналу – білонного соліду. Розповсюдження його по території сучасної центральної та північної України обґрунтовувалось ще тим, що з 1627 р. монетні двори Речі Посполитої припинили карбувати дрібні, включно до орта, номінали [1, 261; 2, 72] (за винятком монетного двору у Лобженіці, який відкарбував останні тернарії у 1630 р.) [3, 349]. А російська дротова копійка була не так розповсюджена та за курсом дорівнювала півтораку [4, 209-210]. Тому ризькі соліди Карла X Густава входять до складу багатьох скарбів на території як всієї України, так і Чернігівщини та Сіверщини [5, 175-179 (№79-81, 86, 87, 91, 94, 97)]

З тим, що ризькі соліди Карла X Густава карбувались увесь час його панування, вони можуть слугувати досить точним показником датування скарбів та закритих археологічних комплексів, і речей, які до них входили. Але з 1662 р. почалось карбування імітацій монет Риги, Лівонії, Пруссії, Польщі та Литви на монетному дворі у Сучаві [6, 160; 7, 152-153; 8, 76; 9, 135-136]. Але дотепер немає чітких критеріїв відокремлення молдавських імітацій від справжніх ризьких солідів [7, 152-153; 10, 121; 11, 117-118, 128-129; 12, 402; 13, 294-305]. І це може позначитися на точності датування багатьох археологічних комплексів та на вивченні динаміки розповсюдження молдавських імітацій на території України.

Після зречення королеви Христини та коронації Карла X Густава (6 липня 1654 р.) на ризькому монетному дворі повстала традиційна проблема зміни одного монарха іншим – треба було зробити новий пуансон королівської монограми. А як ми бачимо, раніше, за часів Густава II Адольфа та його доньки Христини, для виготовлення пуансонів дуже часто користувалися маточниками [14, 120-123; 15, у друці]. Але доволі

часто обмежувалися виготовленням звичайного пуансону (це характерно для перших років правління Христини) [15, у друці]. Тому і в даному випадку скористалися такою практикою – зробили пуансон **монограми типу CG-I**, який використовувався протягом другої половини 1654 р. Ймовірно, наприкінці того ж 1654 року його змінив **тип CG-II-a**, який вже виготовлявся за допомогою маточника.

Тут треба сказати декілька слів відносно цього процесу, адже ще з 1649 р. за допомогою одного маточника виготовляли пуансони для потреб обох монетних дворів [13, 426, 428-429; 15, у друці] – ризького та лівонського (державного монетного двору у Ризі), але ця тема потребує окремого дослідження і виходить за межі нашої статті. Тому, з високою вірогідністю, можна припустити, що пуансон **монограми типу CG-I** виготовили для того, щоб якомога скоріше почати карбувати монети з ім'ям Карла X Густава, не чекаючи, доки зроблять маточник монограми.

Пуансон **монограми типу CG-II-a** – це перший, тому і еталонний для цього типу, відбиток з маточника. Усі наступні підтипи монограми є, по-суті, різними етапами руйнування маточника. **Монограма типу CG-II-a** зустрічається на монетах 1654-1656 рр., але вже 1655 р. з'являються монети з **монограмою типу CG-II-b**. Як це можна пояснювати? Імовіріше, пуансон з **монограмою типу CG-II-a** вийшов з ладу ще наприкінці 1655 р., тоді ж (можливо трохи раніше) у маточника монограми частково збилася буква **G** (верхня дужка втратила вістря та зменшилась ліва частина гасти). Тому на частині монет присутня вже **монограма типу CG-II-b**. Але один чи декілька вальців аверсу зображення монограми, на яких були виготовлені за допомогою пуансона з **монограмою типу CG-II-a**, були ще в дуже гарному стані, тому їх і використали у наступному, 1657 р., зробив для нього (чи них) датовані вальці реверсу. Аналізуючи ці дані, можна прийти до висновку, що на міському монетному дворі водночас працювали, як найменше, два вальцювальних верстати.

Водночас з **монограмами типу CG-I** та **CG-II-a** на монетах присутня **корона типу XI-a**, маточник котрої був зроблений ще за часів королеви Христини у 1649 р. [15, у друці]. Але на монетах з **монограмою типу CG-II-b** ще у 1655 р. з'являється новий тип зображення **корони – тип XIII-a**.

У 1657 р. зображення корони втрачає частину лівого зубця (**корона типу XIII-b**), та й само відображення корони стає менш чіткішим, усі лінії як би опливають. Імовіріше за все, причина цього – активна експлуатація маточнику. Також у цьому ж році на зображенні монограми втрачається ліва

Таблиця 1

Рік	Корона	монограма	Герб	Легенда AV	Легенда RV
1654	 Тип XI-a	 Тип CG-I			SOLIDVS CIVI RIG 54
		 Тип CG-II-a			
1655	 Тип XIII-a	 Тип CG-II-b	 Тип XVII-a	CAROLVS GVSTAVD G R S	SOLIDVS CIVI RIG 55
1656	 Тип XI-a	 Тип CG-II-a			SOLIDVS CIVI RIG 56
	 Тип XIII-a	 Тип CG-II-a			

Таблиця 1. Продовження

Рік	Корона	монограма	Герб	Легенда AV	Легенда RV
1656		 Тип CG-II-b	 Тип XVII-b		
1657			 Тип XVII-c		SOLIDVS CIVI RIG 57
1658	 Тип XIII-b	 Тип CG-II-c	 Тип XVII-d		SOLIDVS CIVI RIG 58
1659					SOLIDVS CIVI RIG 59
1660			 Тип XVII-e		SOLIDVS CIVI RIG 60

частина гаси літери G (монограма типу CG-II-c). У такому вигляді зображення монограми та корони вживалося до кінця правління Карла X Густава.

Зображення малого гербу Риги на солідах створювалося за допомогою пуансонів, зроблених з одного маточника. Усі вони належать до типу XVII, але мають невеликі розбіжності, пов'язані з руйнуванням та реставрацією маточнику в процесі експлуатації. Сам маточник був зроблений ще 1652 р., але перші сліди руйнації з'явилися вже у наступному 1653 р. [15, у друці]. У такому вигляді він і представ перед нами на солідах Карла X Густава 1654р.: **герб типу XVII-a**.

Маточник гербу, за часів правління Карла X Густава, реставрували у 1656 та 1659 рр. (**герби XVII-b, XVII-e типів**). **Герб типу XVII-d** відображає процес руйнації маточнику (та пуансонів) гербу після його реставрування у 1656 р.

Але є ще один тип зображення малого герба Риги, який, значною мірою, виходить із цієї послідовності – це **тип XVII-c**, який присутній на частині монет 1657 р. Основною ознакою його слугує своєрідна форма ключів, при тому, що верхня частина його картушу повністю відповідає типові **герба XVII-b**, але нижня не має того проміжку, який є характерною особливістю для всієї групи **гербів XVII типу**. Відчувається, що зображення було створене за допомогою частково зруйнованого пуансону, відбиток якого на вальці потім дороблявся за допомогою штихеля, при тому, що в цьому ж році на монетах з'являється зображення герба **XVII-d типу**, яке цілком зроблене за допомогою пуансону, який, в свою чергу, за допомогою маточнику. Імовірно причиною такого незвичного способу нанесення зображення герба **типу XVII-c** може слугувати відсутність придатного для створення пуансону металу на монетному дворі, тимчасова втрата самого маточнику чи якісь інші фактори (імовірно облога Риги у 1656 р. з масованим обстрілом міста [16, 502; 17, 34-39] могла бути одним із цих факторів).

Завдяки технологічним особливостям виробництва ризьких солідів короля Карла X Густава була побудована таблиця послідовної зміни пуансонів, що використовувалися при створенні штемпелів. За допомогою даної таблиці можна уточнювати датування монет, у яких не збереглася дата. У майбутньому ці данні допоможуть скласти мапу територіального розповсюдження ризьких солідів Христини на землях України залежно від року їх карбування. Так само проведена робота допоможе відрізнити справжні ризькі соліди від молдавських та інших імітацій і підробок XVII ст.

Посилання

1. Volumina Legum. (przedruk sboru praw) T.III. – Petersburg, 1859.
2. Mikolajczyk A. Einführung in die neuzeitliche Münzgeschichte Polens // Biblioteka museum Archeologicznego i etnograficznego w

Lódzi. – Lódz, 1988.

3. Kopiccki E. Ilustrowany Skorowidz Pieniędzy Polskich i z Polską Związaných. [w 4 tomach]. T.III. – Warszawa, 1995.

4. Синчук І. Почему полтораков больше на украинских землях // Грошовий обіг та банківська справа в Україні: Минуле та сучасність. – Львів, 2005.

5. Рябцевич В.Н. Монетные клады XVII и первой четверти XVIII в. на территории Чернигово-Северской земли и Восточной Белоруссии // Нумизматика и сфрагистика [Вып. 1]. – К., 1963.

6. Шуст Р. Нумизматика: історія грошового обігу та монетної справи в Україні. – К., 2007.

7. Огуй О. Фальшування монет-домніц на Сучавській монетарні у XVII ст. // Psucie pieniądów Europy Środkowo- Wschodniej od antyku po czasy współczesne. Materiały z VII Międzynarodowej Konferencji Numizmatycznej. – Warszawa., 2006.

8. Dergaciova L. Fälschungen Schwedischer münzen des 17. Jahrhunderts in der Sammlung des Instituts für Numismatik und Geldgeschichte der Universität Wien // Numismatische Zeitschrift. 115 band. – Wien, 2007. – S. 76

9. Dergaciova L. Cultură și civilizație la Dunărea de jos. XXVI. Numismătica. – Călărași, 2008.

10. Котляр М. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. – К., 1974.

11. Ceplite R. Laika no 1621. līdz 1701 gadam Riga kalta sīknauda un tas apgrozība // Numismātika. – Rīgā. 1968.

12. Федоров Д. Монеты Прибалтики XII - XVIII столетий. – Таллинн, 1966.

13. Platbarzdis A. Die königlich schwedische Münze in Livland. Das Münzwesen 1621-1710. – Stockholm, 1968.

14. Староверов Д. До питання про справжність посмертних ризьких солідів Густава II Адольфа // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні [Вип. 19]. – К., 2010.

15. Староверов Д. До питання ідентифікації ризьких солідів королеви Христини // Праці центру пам'ятокознавства [Вип. 18]. – К., 2010.

16. Мальцев А. Н. Международное положение Русского государства в 50-х годах и русско-шведская война 1656-1658 годов // Очерки истории СССР. Период феодализма, XVII в. / Под ред. А.А. Новосельского и Н.В. Устюгова. – М., 1955.

17. Курбатов А.А., Курбатов О.А. Инженерно-артиллерийское обеспечение Смоленского и Рижского государевых походов 1654-1656 годов // Военно-исторический журнал. – № 8, 2008.

Староверов Д.А. К вопросу идентификации рижских солидов Карла X Густава

В статье исследуются детали изображения рижских солидов Карла X Густава. Цель данного исследования – облегчить идентификацию этих монет, определение даты эмиссии солидов с поврежденной или непрочеканенной датой, упростить выявления среди настоящих монет имитаций и подделок того времени.

Ключевые слова: рижский солид, пуансон, Карл X Густав, вальцверк.

Staroverov D.O. By questioning of the Charles X Gustav's solidus

The article deals with details of the image of Charles X Gustav's solidus. The aim of this research is to make the identification of this coins easier; to detect the date of emission of solidus with then being damaged and unminted; to simplicate the appearance among the real coins, imitation and fakes of that time.

Key word: Riga's solidus, punch, Charles X Gustav, machine roll.

11.03.2011 р.